

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN ODLAR YURDU UNİVERSİTETİ

«ÜZÜMÇÜLÜK» FƏNNİ ÜZRƏ TƏDRİS

PROQRAMI

AOYU-nin biologiya və aqronomluq fakültəsinin
tələbələri üçün

BAKI - 2011

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN ODLAR YURDU UNİVERSİTETİ

«Üzümçülük» fənni üzrə tədris

P R O Q R A M I

***AOYU-nin biologiya və aqronomluq fakültəsinin
tələbələri üçün***

*Azərbaycan Respublikası Təhsil nazirinin
17.12.2010-cu il tarixli 1648 saylı əmri ilə
fənn proqramı kimi təsdiq edilmişdir.*

BAKİ - 2011

Az

«Üzümçülük» fənni üzrə tədris proqramı
Azərbaycan Odlar Yurdu Universitetinin biologiya və aqronomluq
fakültəsində hazırlanmışdır.

Tərtib etdi: k.t.e.d. **M.A.Yusifov**

Redaktor: k.t.e.n., böyük elmi işçi
L.Q.Sadixova

Rəyçilər: b.e.n., dosent **Ə.T.Əsgərov**
k.t.en. **M.N.Məmmədova**

GİRİŞ

Üzümçülük - yalnız kənd təsərrüfatının bir hissəsi deyil, o həmçinin tələb olunan keyfiyyətli yüksək üzüm məhsulu almaq üçün onun boy və inkişafını eləcə də məhsul əmələ gətirməsini idarə etmək məqsədi ilə üzüm bitkisinin bioloji xüsusiyyətlərini öyrənən aqronomluq elmidir. Ona görə də hər bir aqronom bu bitkidən yüksək məhsul əldə edə bilmək üçün. Üzüm yaxşı qidalıq keyfiyyətlərinə malik ərzaqdır. Bu baxımdan insanların üzümə olan ehtiyacını tam ödəmək böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün yaxşı biliyə malik gənc aqronomların hazırlanması üçün üzümçülük fənninin aqronomluq fakültəsində yüksək səviyyədə tədris olunması hədsiz zəruridir.

I BÖLMƏ

Xalq təsərrüfatında üzümçülüğün əhəmiyyəti. Üzüm giləsinin kimyəvi tərkibi. Üzümün, onun şirəsinin və bəzi hallarda üzüm çaxırının insanların müalicəsində istifadə olunması. Respublikamızda üzümün yayılması və müasir istehsalı. Üzümçülüğün 3 böyük qrupa bölünməsi:

- 1) süfrə üzümçülüğü (təzə və saxlanılmış halda yemək üçün);
- 2) qurudulmuş üzüm istehsalı;
- 3) çaxır emalı (texniki üzümçülük).

Üzümün, süfrə və qurudulmaq üçün sortları. Qurudulmuş üzüm sortlarının iki qrupa bölünməsi:

- 1) salxımsız gilələr:
 - a) toxumlu (üzüm);
 - b) toxumsuz (kişmiş).
- 2) Salxımlı gilələr – malaqa.

Üzüm bitkisi haqqında ümumi anlayış. Üzüm bitkisinin becərilmə tarixi və coğrafiyası haqqında qısa məlumat. Azərbaycan Respublikasında üzümçülüğün tarixi, onun müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri.

Vitis cinsinin ümumi xarakteristikası. Üzüm bitkisinin biologiyası. Becərilən üzüm növləri, onların bioloji və təsərrüfat xüsusiyyətləri. Üzüm bitkisinin yarpağının, çiçək salxımının, çiçəyinin, meyvəsinin və toxumunun xarakteristikası. Vitis cinsinin növlərə ayrılması. Müasir Vitis cinsinin becərilmə arealına görə 3 qrupa bölünməsi:

- 1) Avropa-Asiya (1 növ);
- 2) Şərqi Asiya (40 növ);
- 3) Amerika (28 növ).

Bu qrupların bioloji və təsərrüfat xüsusiyyətləri və həmçinin yayılma arealları.

Üzüm bitkisinin quruluşu və inkişaf fazaları. Üzüm bitkisinin orqanları və onların fizioloji rolları: Kök, gövdə, budaqlar, tumurcuqlar, pöhrələr, birlər, yarpaqlar çiçək salxımı və bığcıqlar, çiçək salxımı, gilələr.

Ətraf mühit amillərinin üzümün boyatmasına, inkişafına və meyvə əmələ gətirməsinə təsiri. Üzüm bitkisinin becərilməsinə iqlim şəraiti: işıq, temperatur, torpaq və havanın nəmişliyi. Mikroiklimin üzümün boy və inkişafı üçün əhəmiyyəti. Mikroiklimi təşkil edən amillər: yerin relyefi, sahənin ekspozisiyası, sahənin dəniz səthindən hündürlüyü, su ehtiyatının və meşələrin üzüm sahəsinə yaxınlıq, mühafizə zolaqları, sahənin şimaldan və cənubdan mühafizə zolaqları ilə haşiyəyə alınması.

Üzüm bitkisinin becərilməsi üçün torpaq şəraiti. Üzümün normal boyatması və inkişafı üçün optimal sayılan torpaqlar: çürüntülü-karbonatlı, boz torpaqlar, dağ-meşə zonasında əhəngli və mergelli torpaqlar, səhra-düzənlik zonalarında boz və qonur torpaqlar. Üzüm bitkisi üçün ən yaxşı qara və qara şabalıdı (hümusun miqdarı 3-7%) hesab olunması. Bütün üzüm becərilən torpaqların mexaniki tərkibinin qumsal olmasının əhəmiyyəti. Torpaqların mexaniki və kimyəvi tərkibi. Torpaqların fiziki xassələri.

II BÖLMƏ

Üzüm bitkisinin aqrotexnikası. Becərilən sortların bioloji xüsusiyyətlərindən, üzüm məhsulunun istifadə olunma istiqamətindən və həmçinin ayrı-ayrı rayonların iqlim, torpaq və biotik şəraitlərdən asılı olaraq aqrotexniki tədbirlərin dəyişməsi.

Üzüm bitkisinin çoxaldılması və əkin materialının yetişdirilməsi. Pitomniklər və onların vacib hissələri:

- 1) standart sortların anaş bitkiləri;
- 2) qələmlərin kök atmaları üçün parniklər;
- 3) məktəbciklər;
- 4) əkin üçün yararlı (hazır) tinglər.

Təbii şəraitdə üzümün toxumlarla və vegetativ (təbii basma üsulu) yolla çoxaldılması. İstehsalatda üzüm bitkisinin vegetativ çoxaldılması: 1) basma; 2) calaqla; 3) çubuqlarla;

4)yaşıl zoğlarla. Bir, iki və üçgözlü və normal, yəni basdırılmanın dərinliyinə uyğun uzunluqda (40-60 sm) çubuqlar. Calaətmə üsulu ilə çoxalma. Toxmacar (calaə altı) və calaə üstü (istənilən sort) cubuqlar. Calaə üsulları. Özüköklü tinglərin yetişdirilməsi. Çubuqların əkin qabağı işlənməsi. Tingliyin məktəbçiyi. Məktəbçik üçün optimal sayılan münbit, mexaniki tərkibinə görə yüngül və orta, suvarma ilə yaxşı təmin olunmuş torpaqların ayrılması.

Üzüm bitkisinin çoxaldılmasında sürətli üsullar: 1) gödək çubuqlarla; 2) özbək üsulu ilə - yaşıl tinglərlə; 3) yaşıl zoğlarla; 4) basma.

Calaə tinglərinin yetişdirilməsi. Yeni üzümlüklərin salınması. Üzümlük üçün sahənin seçilməsi. Əkin qabağı sahədə torpaq və karantin öyrənmələri. Üzümlük üçün sahənin təşkili: sahənin hissələrə ayrılması, mühafizə zolağı yollar şəbəkəsi. Torpağın əkinqabağı işlənməsi. Üzümlükdə kolların yerləşdirilmə qaydası. Əkin materialı, əkin dərinliyi və müddəti. Üzüm tinglərinin əkilməsi.

Üzüm kolunun formalaşdırılması və budanması. Üzüm kolunun çoxillik (skelet) hissələri: 1) yeraltı ştamb; 2) ştamb; 3) baş hissə; 4) çoxillik budaqlar (qollar). Üzüm kolunun birillik hissələri: birillik zoğ (yetişmiş budaqlar), gödək kəsilmiş budaq, meyvə budağı, meyvə zoğu (meyvə və əvəzətmə bir zoğda).

Üzüm bitkisinin becərilmə üsulları sistemi: 1) ağaclarda; 2) yerə uzatmaqla; 3) kol şəklində; 4) paya üzərində; 5) şaquli şpələrdə; 6) mailli, iki və dörd müstəvili şpələrdə; 7) kombinə olunmuş şpələrdə; 8) üfüqi şpələrdə; 9) talvar şəklində şpələrdə becərmələr.

Üzüm koluna forma verilməsi. Ştamb və qollara forma verilməsi üsulları. Üzüm koluna forma vermənin növləri: 1) baş şəkilli; 2) kasaya bənzər; 3) bir və iki qollu; 4) bir və iki qollu ştamblı birlikdə; 5) yelpik şəkilli; 6) orta ştambsız yelpik şəkilli; 7) böyük yelpik şəkilli; 8) karton şəkilli; 9) bir tərəfli üfüqi karton şəkilli.

Üzüm bitkisinin budanması. Üzüm kolunun boyatmasının və meyvə əmələ gətirməsinin göz və zoğların sayı ilə nizamlanması. Uzununa budama vasitəsilə üzüm kolunun boyatmasının və meyvə əmələ gətirməsinin nizamlanması. Budamanın texnikası, müddəti və təşkili. Üzüm kolunun qoca hissələrinin cavanlaşdırılması prinsipləri.

Üzüm kolunun yaşıl hissələrində aparılan əməliyyatlar: 1) qırmalar; 2) biclərin və artıq yan zoğların qırılması; 3) zoğlarda təpə vurulması (çekanka); 4) üzükləmə; 5) boy maddələri ilə böyümənin nizamlanması.

Üzüm kolu üçün dirəklərin quruluşu. Dirəklərin tipləri və basdırılması. Uzun payalar, şpalerlər. Sahədə istifadə olunan məftillərin növləri, dirəklərə bağlanma və darılma qaydaları. Qolların və meyvə zoğlarının şpalerə sarınması.

III BÖLMƏ

Üzümlükdə torpağın işlənməsi, suvarılması və gübrələnməsi. Torpaqların işlənməsində əsas məqsədlər: 1) nəmişliyin toplanması və saxlanması (qorunması); 2) havanın kök sisteminə çatdırılması və karbon qazının torpaqdan çıxarılması; 3) mikrofloranın həyat fəaliyyəti üçün şərait yaratmaq; 4) alaqların məhv edilməsi; 5) gübrələrin torpaqla qarışdırılması; 6) üzümlüyün qış şaxtalarından qorunması; 7) zərərverici və xəstəliklərin məhv edilməsi.

Torpağın payız şumu; torpağın yaz işləmələri və dərin kultivasiyası, yay becərmələri. Alaqlarla mübarizə tədbirləri: 1) cücərməyən əlaq bitkilərinin toxumlarının cücərməsi üçün şəraitin (xüsusən suvarmanın aparılması) yaradılması; 2) cücərmiş əlaq otlarının diskili mala və kultivasiya ilə məhv edilməsi; 3) üzümlüyə yaxın sahələrdə əlaqların məhv edilməsi; 4) Əlaq otlarının çiçəkləməsi və toxumlamasına yol verilməməsi; 5) suvarma ilə, cürbəcür materiallarla və texnika ilə üzümlüyə otların və onların toxumlarının gətirilməsinin qar-

şısının alınması; 6) payızda dərin şumun aparılması, ancaq buna qədər əlaq toxumlarının cücərməsi üçün dayaz kultivasiya aparılması; 7) herbisidlərlə birlikdə kultivasiyanın aparılması; 8) əlaq otlarının herbisidlərlə məhv edilməsi.

Üzümlükdə torpağın vaxtaşırı dərin yumşaldılması (plantajın bərpası) mulcaetmə, suvarılan üzümlüklərdə torpağın becərilmə xüsusiyyətləri. Üzümlüyün suvarılması. Vegetativ və qeyri-vegetativ suvarılmalar.

Üzümlüyün gübrələnməsi. Üzvi gübrələr və onların növləri: mal peyini, peyin şirəsi və kompostları, quş peyini, jımıx, yaşıl gübrələr. Mineral gübrələr. Azot gübrələri: ammoniyak selitrası, ammonium sulfat, mocevina. Fosfor gübrələri: fosforit unu, superfosfat. Kalium gübrələri: kalium xlorid, kalium sulfat, kül, silvinit. Mikroelementlər: bor, mangan, sink, molibden, mis və s. Mineral gübrələrin verilmə dərinliyi və müddətləri. Mineral gübrələrin nisbət və normaları. Üzümün kökətrafi və kökdənkənar yemləndirilməsi. Tinglikdə anaş bitkilərin və məktəbçiyn gübrələnməsi. Üzümlüklərdə sortların bioloji xüsusiyyətlərindən, torpağın növ və mexaniki tərkibindən, suvarılmasından, yerləşmə relyefindən, iqlim şəraitindən, bitkilərin inkişaf fəzalarından, məhsulun istifadə olunma istiqamətindən asılı olaraq üzvi və mineral gübrələrin norma və nisbətlərinin dəyişməsi.

IV BÖLMƏ

Üzümlüyün qış şaxtalarından qorunması. Şaxtaya qarşı mübarizə aparmaq üçün görülən tədbirlər: 1) şaxtaya davamlı sortların becərilməsi; 2) küləklərdən mühafizə olunmuş yerlərdə üzümlüyün salınması; 3) mühafizə zolaqlarının salınması; 4) əkin qabağı torpağın dərin şumlanması; 5) tinglərin bir qədər dərin basdırılması; 6) bitkilərin şaxtaya davamlılığını artıran aqrotexniki tədbirlərin (qidalandırma, xüsusən də payız qabağı kaliumlu gübrələrin verilməsi, budama, qırma, bicvurma, çəkənkə və s.) həyata keçirilməsi. Belə tədbirlərin bitkilərin yaxşı

boyatmasına, budaqların yetişməsinə və həmçinin bitkilərin ehtiyat orqanlarında ehtiyat qida maddələrinin (zülalların, mürəkkəb şəkərlərin, lipidlərin və s.) toplanmasına müsbət təsir etməsi.

Üzüm bitkisinin xəstəlik və zərərvericilərdən qorunması. Onlara qarşı kimyəvi, bioloji, aqrotexniki tədbirlərin aparılması. Xəstəlik və zərərvericilərə qarşı (xüsusən də fillokseriyaya qarşı) davamlı sortların alınması və tətbiq edilməsi.

V BÖLMƏ

Üzüm məhsulunun yığılması. Üzümlüklərdə məhsul yığımına hazırlıq işlərinin diqqətlə aparılması. Gözlənilən məhsulun miqdarının əvvəlcədən müəyyən olunması. Bunun üçün nümunə kollarının müəyyən olunması və onların vasitəsi ilə bir kolun məhsuldarlığının təyin edilməsi. Süfrə və texniki üzüm sortlarının yığılma xüsusiyyətləri. Texniki üzüm sortlarının məhsulu üçün çəlləktarının hazırlanması. Süfrə sortlarının məhsulunun satışının təşkil olunması.

Məhsul yığımının vaxtının düzgün təyin olunması. Məhsul yığımının onun istifadə məqsədinə uyğun olaraq aparılması. Məhsul yığımı üçün gilələrin şəkərliliyinin və turşuluğunun təyin olunması və onların məhsul yığımı üçün nəzərə alınması. Müxtəlif sortların məhsul yığımının ayrı aparılmasının əhəmiyyəti.

Yığım zamanı səbət və yeşiklərin iriliyi və formalarının və həmçinin məhsul yığımının sürətinin sortun xüsusiyyətlərindən və istifadə məqsədlərindən asılı olması. Məhsulun səbət və yeşiklərə qablaşdırılması, saxlanması və uzaq məsafəyə daşınması üçün salxımların yeşik və ya səbətlərə 1 cərgə, tez istifadə edildikdə isə salxımların 2-3 cərgə yığılması.

Yığım zamanı məhsulun çeşidləşdirilməsi, zədələnmiş və xəstə məhsulun sağlam məhsuldan ayrılaraq qablaşdırılması. Keyfiyyətli çaxır almaq üçün məhsulun yalnız sağlam koldan

yığılması. Yığılmış məhsulun yaxın məsafəyə daşınması. Məhsulun uzaq məsafəyə daşınması və ya saxlanması üçün soyuducu anbar, kamera və vaqonlara yığılması.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov C., Toxmacan A. Üzümçünün məlumat kitabı, Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1972, 310 s.
2. Atakişiyev H. Üzümçülük. Bakı, Azərnəşr, 1953, 250 s.
3. Azərbaycanda üzümçülüyn inkişafı məsələsi. Bakı: Azərnəşr, 1966.
4. Əfəndiyev M.C. Azərbaycanda üzümçülük. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1972, 307 səh.
5. Əliyev M.A. Calaq üzüm tinginin becərilməsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1972, 212 səh.
6. Əsədullayev A.H., Süleymanov Ç.S., Xəlilov B.B., Məmmədov R.Ə. Üzümçülüyə dair aqronomik göstərişlər. Bakı:Azərnəşr, 1983, 265 səh.
7. İbrahimov H., İskəndərov C., Əliyev B. Üzüm xəstəlikləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1972, 292 səh.
8. Qasimov D. Üzümçünün stolüstü kitabı. Bakı: Azərnəşr, 1978, 272 səh.
9. Məmmədov R., Süleymanov Ç. Üzümçülük. Bakı: Maarif, 1978.
10. Mozer L. Üzümçülükdə yeni üsul. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975.
11. Pənahov T.M. Səlimov V.S Azərbaycanın aborijen və introduksiya olunmuş üzüm sortları, Bak: 2008.
12. Pənahov T.M. Şükürov A.S. Əliyeva G.H. Üzüm bağlarında aqrotexniki tədbirlərin təqvim üzrə yerinə yetirilməsinə dair tövsiyələr. Bakı: «Müəllim» nəşriyyatı, 2009.
13. Süleymanov C., Məmmədov R. Üzümçülük. Bakı: Maarif, 1982.

14. Şərifov F.H. Üzümçülük. Bakı, Maarif, 1988.
15. Vəliyev S., Mustafayev R., Xəlilov E., Əhmədov E., Əhmədov A., Şahandayev D. Üzüm tingi: biznes əhəmiyyəti və istehsalı. Bakı, 2006.
16. . . . , -
 , 1973.
17. . . .
 . . . : « . . . » , 1966.
18. . . . , . . . , . . . , . . . : -
 . . . , 1967.
19. . . . , . . . , . . . : -
 , 1966.
20. . . . ,
1997.
21. . . . , « . . . » , 1978.
22. . . . , . . . , . . . -
 . . . , « . . . » , 1967.
23. :
« . . . » , 1966.
24. : « -
 » , 1969.
25. . . . , . . .
 . . . , « . . . » , 1964.
26. : « -
 » , 1968.
27.
 , - , -
 , 1965.
28. . . . -
 : - « . . . » , 1876.

«ÜZÜMÇÜLÜK» FƏNNİ ÜZRƏ PLANLAŞDIRMA

	Mövzuların adı	Tədris saatının miqdarı		
		Mu- haz.	Semi- nar	Cə- mi
1.	Üzümçülüyn xalq təsərrüfatında əhəmiyyəti	2	2	4
2.	Becərilən üzüm növləri, onların bioloji və təsərrüfat xüsusiyyətləri	2	2	4
3.	Üzümün boy atmasına, inkişafına və meyvə verməsinə ətraf mühitin təsiri	2	2	4
4.	Üzümün çoxalması və əkin materialının hazırlanması	2	2	4
5.	Pitomniklər və onların hissələri	2	2	4
6.	Üzümün toxumlarla və vegetativ üsulla çoxaldılması	2	2	4
7.	Üzüm bağının salınması	2	2	4
8.	Üzüm kolunun budanması və formalaşdırılması. Yaşıl əməliyyatlar	2	2	4
9.	Üzüm kolunun dəstəklənməsi, budaq və zoğların sarınması	2	2	4
10.	Üzüm bağında torpağın becərilməsi, suvarılması və gübrələnməsi	2	2	4
11.	Üzüm bağlarının qış şaxtalarından qorunması	2	2	4
12.	Üzüm bitkisinin xəstəlik və zərərvericilərdən qorunması	2	2	4
13.	Üzüm məhsulunun yığılması	2	2	4
14.	İstifadə olunma məqsədlərindən asılı olaraq məhsulun yığılması və çeşidlənməsi	2	2	4
15.	Məhsulun uzaq məsafəyə daşınması və ya saxlanması üçün soyuducu anbar, kamera və vaqonlara yığılması	2	2	4
	Cəmi	30	30	60

: 03.09.2010

60 84 1/16.

/ 0,75

j 100.

« »

1102,

9.

: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18

Mobil: (+994 55) 212 42 37

- : @

www.qanun.az